

FIGYELŐ

RAVASZ LÁSZLÓ EMLÉKKÖNYVE

AMAGYAR REFORMÁTUSOK Isten iránti hálával most emlékeztek meg arról, hogy Ravasz László húsz esztendeje püspöke a Dunamelléki Egyházkerületnek. Mikor húsz esztendővel ezelőtt, 1921-ben, az egyházkerület püspöke, Petri Elek meghalt, a Dunamelléki Egyházkerület gyülekezetei minden formai nehézséget és akadályt legyőzve, Ravasz Lászlót, akkor az Erdélyi Református Egyházkerület főjegyzőjét és a kolozsvári teológiai fakultás igazgatóját hozták el püspöküknek. A magyar református egyházi törvények értelmében valamely egyházkerületben püspökké csak az választható, aki annak az egyházkerületnek valamelyik gyülekezetében lelkipásztori állást tölt be. Ezért a budapesti Kálvin téri gyülekezet előbb 1921 májusában lelkipásztoraúl hívta meg Ravasz Lászlót. Ezután tartották meg az egyes gyülekezetek helyi kormányzati testületét, a presbiteriumok, püspökválasztó gyűléseit. A gyülekezetek nagy többsége Ravasz Lászlóra adta szavazatát; így szentelték fel püspökké még ugyanannak az évnek az őszén.

Tanítványai és munkatársai most a huszadik évfordulót azzal tették emlékezetessé, hogy hatalmas, 500 oldalon felüli kötetben 26 tanulmányt gyűjtöttek össze.¹ A kötetet Vasady Béla, a debreceni Tisza István tudományegyetem hittudományi karának professzora szerkesztette. Az előszó nem említi, hogy a tanulmányok összeválogatása milyen szempontok alapján történt; csupán annyit mond, hogy „az Emlékkönyv dolgozatainak írói kivétel nélkül valamennyien vagy tanítványai voltak Ravasz Lászlónak, vagy pedig az egyházi közélet és a magyar szellemi élet különféle területein jelenleg is vele együtt munkálkodóit sorából kerültek ki.”

A kötetnek csak az első három tanulmánya foglalkozik Ravasz László munkásságával és személyiségével a magyar egyházi és szellemi életre gyakorolt hatásával. Makkai Sándor „Ravasz László igehirdetői útja” című tanulmányában a püspök szószéki és igehirdetői munkásságának elemzését adja. A kötetnek legnagyobb terjedelmű és legrendszerezesebben felépített tanulmányát Vasady Béla írta „A teológus Ravasz László” címmel; végül Ravasz Lászlónak a magyar szellemi életben saját egyházán kívül, egyetemesebb nemzeti vonatkozásban Kiváltott hatásaival foglalkozik Bartók György tanulmánya, „Ravasz László és a magyar szellemi élet” címmel.

A többi huszonhárom tanulmány a legkülönbözőbb, a teológiai tudományokkal részben, vagy csak laza, esetleg semmiféle összefüggésben nem levő tárgyakat ölel fel. Annyiban azonban meg lehet bennük találni az ügyes kezű szerkesztőnek minden külön hangsúlyozás nélkül is jelenlevő szempontját, hogy minden tanulmány a jelenlegi magyar protestáns tudományos és szellemi élet legelső vonalbeli munkásainak legjajva alkotásait viszi az olvasó elé. Ilyenmódon a magyar protestáns, helyesebben református egyházi és szellemi élet legkiválóbb elméje, sőt nyugodtan állíthatjuk, vezére előtt tisztelegve, Ravasz Lászlónak volt tanítványai és jelenlegi munkatársai ebben a kötetben figyelemre méltó képet nyújtanak a magyar protestáns tudományos és szellemi életéről.

¹ És Lön Világosság. — Emlékkönyv Ravasz László hatvanadik életéve és dunavidéki püspökségének huszadik évfordulója alkalmából. írták tanítványai és munkatársai. 542 o. — Franklin-Társulat kiadása. Budapest, 1941.

Nem tarthatjuk teljesnek és minden tekintetben kielégítőnek azt a képet, amelyet Ravasz László egyéniségéről nyújt a kötetnek három, vele foglalkozó tanulmánya. Így nem hallunk semmit Ravasz Lászlóról mint az egyházi élet szervezőjéről, nagy tudású és nagy felkészültségű irányítójáról. Egy-egy általános és az együttesből könnyen kihagyható cikk helyett például bizonyosabban szívesebben látott volna a minél teljesebb értesültségre vágyó olvasó olyan tanulmányt, amely beszámolt volna a püspöknek egyházkerülete gyülekezeteiben tett rendszeres látogató körútjáról és arról a hatásról, amelyet misszionálni tudó egyéniségének kisugárzó ereje váltott ki a falusi gyülekezetek értelmes református földműves népéből. Úgy érezzük, hogy érdekesebb lett volna a kötetbe felvenni egy olyan értékezést, amely képet adott volna Ravasz Lászlónak az egyke ellen folytatott évtizedes harcáról, mint közölni pl. egy elvont, jogászai fejtegetést a jogfejlődésről és a jogfejlesztésről. Másik érezhető hiánya, a különben annyira bő és változatos szellemi táplálékot nyújtó kötetnek, hogy hallgat Ravasz Lászlónak mint egyházi diplomatának arról a hatalmas munkateljesítményéről, amely az elmúlt húsz esztendőben nemzeti külpolitikánk kialakításában is nagyon sokkal több volt „elhanyagolható mennyiség”-nél.

Makkai Sándor tanulmányának értékét a nem teológiai és nem egyházi érdeklődésű olvasó szempontjából abban lehet megtalálni, hogy Ravasz Lászlót mint igehirdetőt munka közben mutatja be. Ravasz püspök igehirdetésének a magyar rádió rendszeres közvetítései az utolsó másfél évtizedben igen nagy nyilvánosságot biztosítottak. Egy-egy prédikációjának jelentősége, amelynek a Kálvin-téri szószékre felszerelt mikrofon sok ezer főnyi hallgatóságot biztosított, messze túlnőtt az egyházi beszédek szokásos jelentőségén, különösen a három-négy évvel ezelőtt még meg nem bontott csonka-országi határokon túl, főként pedig szűkebb hazájában, a román uralom alatt szenvedő Erdélyben. Makkal Sándor éppen úgy mint, Ravasz László maga is, püspökké történt választása előtt, a gyakorlati teológia professzora, és így egyrészt a szaktudás alapos hozzáértésével, de mint író, élvezetes előadásban mutatja meg olvasóinak, hogy mennyi tudás, mennyi sokoldalúság és mennyi előkészület kell egy, elmondásakor 20—25 percig tartó, de félóránál hosszabb időt soha igénybe nem vevő szószéki prédikáció vagy más egyházi beszéd elkészítéséhez. Ravasz László élete munkájának középponti részét mindig az ige hirdetése foglalta le. Szép, valószínűleg a reformáció századaiban, a XVI. században megfogalmazott kifejezés szerint verbis divini minister, mindig Isten szavának alázatos és engedelmes szolgálója volt. Előbb mint tudós, ifjú évei majdnem fáradhatatlan szellemi munkabírásával megszerezte magának a legtágasabb körű szaktudást. Azután közel másfél évtizeden át, 1907-től 1921-ig, új, fiatal lelkes-nemzedéket tanított és nevelt fel a kolozsvári református teológiai fakultáson. Mióta pedig a rádió igehirdető számára azelőtt el sem képzelhető lehetőségeket nyitott meg előtte, gyakorlatilag nevelte azokat a lelképászorokat, akik a rádió mikrofonján át hétről-hétre hallgathatták a Kálvin-téri szószéken elmondott prédikációit.

Vasady Bélának Ravasz Lászlóról mint teológusról írt, mintaszerűen megírt tanulmánya már inkább a szakemberekhez szól. Az „evangéliumi katolicitás”-ról írt fejezet azonban annál általánosabb körű érdeklődésre számíthat és, ha másutt nem is, Vasady Béla tanulmányának ebben a fejezetében némi képet kap az olvasó arról, hogy Ravasz László mint „Krisztus ügyének nagykövete”, milyen értékes munkát végzett a keresztyén egység megteremtése érdekében, idehaza és a külföldön egyaránt. A tanulmány írója megemlíti, hogy „római katolikus részről eleinte nem igen viszonzták a testvéri kéznyújtást... pedig a felekezeti béke ápolása nála nem jelentett hitbeli megalkuvást vagy langymeleg magatartást” (124. o.). Később, mint Ravasz László saját maga említi egyik püspöki jelentésében, a katolicizmus lelki vezetői hajlandóknak mutatkoztak barátságos üzenetváltásra a protestántizmus hivatalos vezetőivel (125. o.). Ravasz László el is mondja, hogy mit ért ennek az üzenetváltásnak a lényegén:

«Kétségtelenné vált, — ezt olvashatjuk az 1936. évben kiadott püspöki jelentésében — hogy az egész közélet hangulatára felemelő és biztató hatással van, ha az egyházak közötti feszültség enyhül. Amilyen kétségtelen dolog, hogy a katolikusok a kérdés végső megoldását csak a Szent Péter székéhez való visszatérésben, mi protestánsok pedig az evangéliumi igazságnak és az egyház megújulásának az egész keresztyénséget átjáró, feltétlen érvényesülésében látjuk, éppen olyan kétségtelen dolog, hogy a jelenlegi feszültségben sok idegen elem: mesterségesen előidézett s ezért, kiküszöbölhető érzelmi ellentét van. Ha egymást igyekszünk jobban megismerni, ha mindenik a másikat saját történelmi fejlődéséből törekszik megérteni, ha mind a két részen elegendő bátorság lesz a másik oldal előnyeinek, érdekeinek tárgyilagossá elismerésére, ha eléggé keresztyének vagyunk meglátni, hogy mi nem két, különböző vallás, hanem egyazon vallásnak, sőt azon egy vallás hatalmas történelmi ágának, a nyugati keresztyénségnek két módszere, két típusa vagyunk; ha megszabadulunk attól a gátlástól, hogy saját táborunk túlzóinak értelmetlen terrorja alatt félünk a szembenálló tábor igazságaival őszintén foglalkozni, ha elég a lelki előkelőségünk ahhoz, hogy ilyen magatartást számítás és ellenszolgáltatás nélkül, magáért a magatartás keresztyén voltáért és igazságáért kövessünk: nagy örömmel fogjuk észrevenni, hogy társadalmi érintkezésben, irodalomban, egyházpolitikai megnyilvánulásban emelkedettebb, békésebb levegő vesz körül s közéletünk felszabadul ősi nyomások bénító átká alól. Bizonyos, hogy ezen az úton a magunk igazságát még tisztábban meglátjuk, de a másik fél igazságát nem csúfoljuk, személyét nem kisebbitjük, s nem jutunk oda, hogy magyar ember magyar emberrel halálos ellentétbe kerüljön, csupán azért, mert ugyanazon Krisztusnak két különböző nyájához tartozik. Szakadatlanul azt tapasztalom, hogy minél erősebben hisz valaki saját vallásának igazságában, annál elfogulatlanabban, nyugodtabban, közvetlenebbül ismerkedik meg mások vallásának tanításával és azoknak képviselőivel. Valami fokozott emberi gyarlóságnak kell ott dolgoznia, ha két magyar lelkipásztor, aki Jézus Krisztusnak jó és hű vitéze, nem szoríthatja meg egymásnak kezét anélkül, hogy vagy magát gyanússá ne tenné, vagy a másikat ne kompromittálná. Milyen méltatlan dolog azt tenni fel, hogy nem bírja el az „igaz hit“ az igaz szeretetet!»

Bartók György Ravasz Lászlót élesszemű életlátónak tekinti, aki észre veszi, hogy minden ember lelkében ott szunnyadozik egy jobbik Én, mely csak feltámadásra vár. Bartók világlátásról és élethalakításról beszél, amelyek mind erősebben ragadják meg Ravasz László lelkét. Az emberformálás nála jellemalkotássá lesz az evangélium alapján. Bartók György a következőképpen értékeli Ravasz László hatását a magyar szellemi életre: emlékbeszédei és irodalmi vagy művészeti fejtegetései éppen azáltal jelentenek újat a magyar irodalomban és a magyar szellemiségre, hogy a jelentés keresésében, hogy így mondjuk, egészen a metafizikai rétegekig hatolnak alá, ahol a személyiség belső alkatának magva található meg azok számára, akik a dolgokat bölcseletileg szemlélni és elemezni tudják. A lényegét néhány szóba foglalva össze, Bartók György így jellemzi Ravasz László élettevékenységének értékét és jelentőségét: „A magyar szellemi életnek azáltal lett állandó kovásza Ravasz László gondolkodása, hogy a szellem és élet leglényegét állította az egész nemzeti tevékenység előterébe. A szellemben és az evangéliumon át vezetett az igazi élethez.

Elvi jelentőségüknél fogva még két tanulmányról kell megemlékeznünk. Révész Imre, a Tiszántúli Egyházkerület püspöke, a „Református történetiszemlélet“-ről ír. A tanulmányban abban a fejezetében, amely a református történelemszemléletet mint evangéliumi történelemszemléletet határozza meg, Révész püspök figyelemre és meghallgatásra méltó dolgokat

mond el a krisztusi szabadságról. Pontos határvonalat húz a lelkiismeretnek aközött a szabadsága között, amelyet a reformáció hozott és ami nem volt más, mint a lélek szabadulása a kárhozat rettenetétől és aközött a másik „lelkiismereti szabadság” között, amely vallási, gondolat- és vélemény-szabadság alakjában a felvilágosodásból és a liberálizmusból eredt és amelynek korlátlan követelését Révész püspök állítása szerint a reformáció mindig élesen elítélte.

De ez a kérdésnek csak egyik oldala. Azt Révész Imre is fenntartás nélkül hirdeti, hogy „gondolati, politikai, társadalmi szabadságra a keresztyén személyiség akadálytalan kiteljesedése érdekében van szükség. Ezért áll az evangéliumi történeti szemlélet az emberi élet minden területén a szabadság mellé a zsarnoksággal szemben — föltéve, hogy ez a szabadság nem Krisztustól, hanem hozzá közelebb vezetett és hogy nem Isten törvényének tekintélye s az annak érdekében működő rend és fegyelem volt adott esetben zsarnokságnak kikiáltva”. Tételét Révész püspök alkalmazza a magyar történelemre is és megállapítja, hogy „az igazi szabadságmozgalmak nélkül a magyar élet kevésbé szabad és kevésbé magyar lett volna, hanem a tiszta Evangéliummal is sokkal kevesebb módja lett volna átitatódnia.”

A másik, elvi szempontból általános érdeklődésre igényt tartó tanulmányt Pröhle Károly, a soproni evangélikus hittani kar professzora, írta, „A szentháromság-hit mint az egyetemes keresztyén kapocs” címmel. Pröhle Károly a keresztyén egység, az Una Sancta Ecclesia hitelvi alapjait keresve arra a megállapításra jut, hogy a keresztyén egységnek a közös névnel, a közös imádságnál és a közös hitvallásnál is erősebb és valóságosabb alapja az egész keresztyénséget egybefoglaló Szentháromság-hit. Pröhle Károly felfogása az, hogy „a keresztyénség lényegével együtt adva van a szentháromság-hit és ezt csak a keresztyénség lényegével együtt áldozhatnánk fel”. „Nem teher ez a hitvallás, — írja a továbbiakban — melytől a keresztyénséget meg kellene szabadítani, hanem az a kincstartó, mellyel a keresztyénség éppen azt vetné el magától, ami legdrágább értékét alkotja, és minden egyéb vallástól, de minden világnézettől is lényegesen és gyökeresen megkülönbözteti. Isten atyai voltát, Krisztus istenfiúságát és megváltó önfeláldozását a Szentieleknek minden pusztán emberi közösségi szellemtől való gyökeres különbözőségét, mindennek, minden hitvallási szónak teljes újtestamentumi értelmét és jelentőségét csak a szentháromság-hitben, de ebben felbonthatadlanul egybefoglalva tarthatjuk meg és őrizhetjük megjüt.

Pröhle Károly tanulmányát, mint mondja, azért írta, hogy ilyen módon köszöntse a „jeles évforduló“-t megérő Ravasz Lászlót mint szolgatársát a keresztyén egység munkálásában.

Ez a cél, a keresztyén egység munkálása, csak az egyik szín ebben a gazdag tartalmú kötetben. Egyik, de bizonyosan a legszebb, legkevesebb elfakuló szín és legmaradandóbb érték. Amiként az ünnepelt, Ravasz László egyéniségében is a legszebb szín és legmaradandóbb érték magyar hazájának, magyar fajtájának és az Una Sancta Ecclesianak hűséges és állandó szolgálata.

MÁTHÉ ELEK

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

Az oroszországi és északafrikai hadműveletek — Franciaország afrikai és belső helyzete — Japán és az USA — Szakítás Japán és Amerika között — A kominternellenes paktum megújítása — Az angol hadüzenet Magyarországnak, Romániának és Finnországnak — A japán—amerikai háború és következményei: hadiállapot Amerika és a paktum államai között.

ANÉMET-OROSZ kérdés történetében továbbra is a fegyvereké a döntő szó; ezek az események majd a hadtörténelem körébe tartoznak. A német haderők változatlanul folytatták előrenyomulásukat Oroszország területén, ahogy ezt megtudjuk a hadijelentésekből; különösen a déloroszországi—feketetengeri szakaszon voltak érdekes hadműveletek. Leningrád zárata tovább tartott s Moszkva védőövezete előtt ott állottak a komoly orosz tél beállta előtt a német csapatok. A Szovjetunió minden erejét a déloroszországi fronton összpontosította és itt végzett bizonyos tehermentesítő hadműveleteket, éppen abban az időszakban, midőn a német hadsereg elérte Rosztov városát. Mint a német hadijelentések közül, a rosztovi lakosság is résztvett az ellenállásban s ilymódon Rosztov ellen megtorló intézkedéseket foganatosítottak, a várost pedig kiűrtették. Ez az a pont, ahol az orosz tél beállta s egyéb viszonylatok következtében bizonyos megállapodás jelentkezett a hadműveletekben, s a német hadvezetőség be is jelentette, hogy jelenleg a téli szállásokon való elhelyezkedés folyik. A további német haditevékenységet az a felfogás irányítja, hogy hiszen a Szovjetunió haderejét úgyis legyőzték már, ennek következtében a fronton csupán némi kiegészítő hadműveletekre van szükség. Nagyban és egészében ezek a kisebb-nagyobb változások nem befolyásolják a helyzetet. A Szovjetunió tehermentesítő ellenoffenzíváit a tél segítségével véli elvégezhetni, de talán némi szerepet szán azoknak az angol szállítmányoknak is, melyek a déli szakasz támogatására érkeztek. Nem kétséges, hogy a németellenes küzdelem nehezét elsősorban Oroszországnak kell viselnie; de az is bizonyos, hogy ugyanakkor Anglia rendkívüli súlyt helyez a Kaukázust fedő déli részek védelmére. Hiszen ez a terület némileg a közkeleti angol érdekeltség bejárata. S ez a tájék most már azért is fontos, mert a japán hadi beavatkozás az angol gyarmatbirodalmat kelet felől, India keleti peremvidékeiről fenyegeti. A német politikai számítás nyilván gondol ezzel s a déloroszországi német előretörésnek így oroszellenes és gazdasági-hadászati érdekeken kívül angolelleses jelentősége is van.

Miközben az oroszországi hadműveletek így német részről a tél következtében harmonikus nyugvópontra jutottak s miközben viszont az orosz frontszakaszon bizonyos kiegyenlítő tevékenység tapasztalható, azalatt Németország tovább foglalkozik a frontmögötti meghódított terület megszervezésével. Ez az óriási munka Rosenberg birodalmi miniszterre és munkatársaira hárul. A keleti területek megszervezése elsősorban gazdasági jelentőségű. Ennek a gazdasági tevékenységnek hatása azonban csak tavasszal lesz érezhető. A német igazgatás gondosan lajstromozza és pacifikálja a meghódított orosz rész férőlakosságát és munkaerejét, ilymódon a lakoságnak nagy szerepe volt a német téli szállások elkészítésében, a rombolások helyreállításában s a hódolt területek új gazdasági beinstruálásában. Az itteni német támaszpontok kiépítése már azért is fontos, mert hiszen ez a mögöttes szárazföldi-kontinentális terület fedezi egyfelől az Ostland

néven összefoglalt balti államokat, másrészt Finnország helyzetét és az ottani német és finn erők súlyát az oroszok netaláni ellenoffenzíváival szemben. A Baltikum és a keleti területek békés biztosítása nagy kihatással van újabban Svédország helyzetére is. A svéd politika kívül maradt a határokon dúló konfliktációból. Azonban német részről alaposan feltételezik, hogy Svédország még mindig nem tanúsít kellő magatartást, s ha nyíltan nem is, de bizonyos rétegekben még élénk az új Európa elleni ellenszenv és az angolok iránti szimpátia. Ha a svéd politika mostanában óvakodott is az angol kapcsolatokról, az USA-val való régi bensőséges viszony miatt nyilván nem készülhetett fel kellően a fejleményekre, kitértvén még mindig amellel a hagyományos érdeklődés mellett, amellyel Amerika kísérte a skandináv államokat. Így hangzottak el az utóbbi időben német részről bizonyos kritikai hangok Svédország irányában. E vélemények háttérben az áll, hogy Németország biztosítottan akarja látni pozícióját esetleges angol-szovjet kísérletekkel szemben Skandinávia felől.

A tengelyhatalmak helyzetének biztosítását szolgálják az új északafrikai hadműveletek. Bár ugyanekkor Rómában és Berlinben határozottan kijelentették, hogy az afrikai háborús szakaszt nem tekintik olyan jelentőségűnek, mintha ott új front nyílt volna. A brit erők Egyiptom felől heves támadásba fogtak s ugyanekkor a tengely hadereje a tenger vonalára támaszkodva a sivatag és Líbia belseje felől előrevonult angol páncélosokkal szemben heves ellenállással és ellentámadással egyenlítette ki a helyzetet. A tengely csapatainak, különösképpen a német páncélos osztagoknak e tevékenysége azért olyan fontos, mert a fokozatos angol nyomásnak sikerült Abesszíniában a maga javára szolgáló helyzetet teremtenie s a hősi ellenállással védekező olasz védőerőket megadásra bírnia; a tengely részéről erre azt jegyezték meg, hogy a német-olasz hadvezetésnek más utak is rendelkezésre állanak a brit impérium szívéhez. Itt nyilván a déloroszországi hadműveletekre gondoltak, melyek a Kaukázus felől ingásba hozhatnák kedvező eredmény esetén az iraki forradalom megszüntetése után megnyugodott közeli helyzetet. Az afrikai—vöröstengeri kérdés tekintetében a német álláspontnak nagy segítségére van a francia-szomáli gyarmat magatartása is, mely Platon ellentengernagy parancsára hűen megmaradt a gaullista kísérletekkel szemben Pétain és Darlan oldalán, sőt nem vonakodik a nyílt angolellenes fellépéstől sem. Ami pedig az afrikai helyzet további alakulását illeti, a nyugatafrikai francia gyarmatok kormányzata körül figyelemreméltó változás következett be. Németországnak a Franciaországgal való jó viszony előkészítésében nem volt közömbös a francia észak- és nyugatafrikai gyarmatok sorsa. E gyarmatok élén Weygand tábornok állott, aki felé nem oktalan gyanakvással tekintett a német politika. Bár Weygand mindvégig megmaradt Pétain és Darlan politikai vonalán, rendkívül határozott intézkedéseket tett Észak-Afrikában, melyek esetleges változások során nem hathattak volna megnyugtatóan. Németország figyelmét nem kerülte el az sem, hogy Weygand rendkívül nagy bizalmat élvezett Észak-Amerikában és hogy személyével szemben az angol politika sem maradt egészen érdektelen. Németország már régóta ügyel az afrikai területekre s számít arra, amit annyiszor hangoztatott az angolszász publicisztika, hogy t. i. egy nyugatafrikai angolszász inváziós partraszállás hatással lehetne az európai helyzetre is. Németország meg akarta előzni ennek még a kísérletét is. Ezért óhajt tiszta helyzetet teremteni az északafrikai és nyugatafrikai gyarmatokban. Nyilvánvaló, hogy Vichy-be is érkeztek bizonyos sugalmazások és sejtetések Weygand személye és politikája felől. Így került aztán sor arra, hogy a francia ellenállás ma is népszerű vezetője nyugdíjba vonuljon és ne térjen vissza régi állomáshelyére, melyet tőle Platon ellentengernagy, Darlan megbízható híve és az angolszász

politika ellensége örökölt. Weygand visszahívása nagy feltűnést keltett Észak-Amerikában, s volt arról is szó, hogy ezek után az USA megszakítja Franciaországgal a diplomáciai viszonyt. Roosevelt politikája ugyanis rendkívüli súlyt helyez az északafrikai francia gyarmatokra. Ha ezeket a területeket még nem használja háborús és inváziós bázisnak, — hiszen ettől a lehetőségtől az amerikai és angol politika igen messze van — legalább azt szeretné, hogy ott ne érvényesülhessen a tengely politikája. Viszont Pétain, Darlan és Platon magatartása az angolszász szemlélőkben azt a hitet kelti, hogy az új francia vezetők elfogadják a Németország által teremtett új európai helyzetet. Erre vall újabban az is, hogy Pétain és Göring marsall között nemrég rendkívül szíves találkozás zajlott le, s ha a különféle heves franciaországi merényletek tovább veszélyeztetik is az északi övezetben a megszálló békés német katonák életét és biztonságát, a Pétain által képviselt politika továbbhalad a Németországgal való megegyezés vonalán, amit német részről készségesen elismernek. Pétain és Darlan politikája szembe fordul a különféle merényletek módszereivel és azt hangoztatja, hogy ezek a merényletek mindig akkor fordulnak elő, mikor már békés megnyugvás felé közeledik a német-francia viszony; tehát nyilvánvaló, hogy itt rejtélyes idegen ügynökök aknamunkájáról van szó. A német megszálló hatóságok a legújabb merényletek esetében már nem tekinthetnek el a száz meg száz főnyi túsók szükségzerű kivégzésétől; emellett nagy hadisarcot vetettek ki az északfranciaországi zsidókra, mely összeget a német jelentések szerint a nélkülszerű francia lakosság segélyezésére fordítják. Francia részről rokonszenvvel ismerik el a megszálló hatóságok korrekt lojalitását, amit Pétain rendszere azzal viszonz, hogy legutóbb is a meg nem szállott francia területeken mintegy tizenegyezer veszedelmes kommunistát tartóztattak le és helyeztek szigorú őrizet alá. Párizs sajtója, mely Laval és De Brinon sugalmazására ír, nyíltan kifogásolja Pétain kormányának több eljárását és a hatalmat Laval számára követeli, mint aki egyedül illesztheti be Franciaországot az új Európába, a német bizalom korlátlan birtokában.

Mialatt Európában ezek történnek, s itt ne feledjük el a német katonai hatóságok, valamint a németbarát szerb Nedics-kormányának a Balkán-félszigeten a kommunisták ellen vívott harcait, azalatt a Távols-Keleten és Amerikában óriási horderejű tárgyalások játszódtak le — eredménytelenül. A világpolitikai közvéleményt már hosszú ideje foglalkoztatják Japán és Amerika kínos viszonylatai. Japán és amerikai részről egyaránt megkísérelték, hogy a helyzetet rendezzék. Így érkezett Kuruszu nagykövet Washingtonba, ahol Nomura tengernagy, Japán washingtoni követe társaságában hosszas megbeszéléseket folytatott Rooseveltnél elnökkel és Hull külügyminiszterrel. Japán megkísérelte, hogy meggyőzze Amerikát saját érdekeiről. Vagyis Japán békét akart teremteni a távolkeleten és a Kínában tókéi révén rendkívül érdekelt Amerikával olyan értelemben, hogy Amerika elismeri és méltányolja a japán terjeszkedést. Ez a terjeszkedés most már igen erősen nyugtalanította az angolszász hatalmakat. Iránya ugyanis nem Kína belseje volt, hanem — s ebben része van a Kína kemény kontinentális területeire és természeti sáncai közé visszavonult csunkingi kormányának is — a tengerpart melléke. Vagyis Japán meg akarta szerezni Kína egész tengerpartját, hogy ilyenmódon egyfelől elszigetelje az angolszász hatalmakat Kína belsejétől és a kínai ellenállás támogatásától, másfelől pedig hogy jelenlétével döntően irányítsa az angolszászok és hollandok közeli gyarmatainak, gazdasági érdekeltségeinek további sorsát. 1931-ben kezdte el Japán a maga kínai politikáját; ekkor észak felé terjeszkedett és megteremtette Kína, Oroszország és a Japán érdekeltség közé vazallus-ütközőállamul Mandzsukuo. Az északkínai komor kontinentális klíma, valamint a Szovjetúnióval e tájakon

való jelenléte az erősen délszaki alkatú japánok számára nehezzé tették az északkeleti helyzetet. Ily módon fordult egyre határozottabban Japán figyelme a kínai tengerpart, Dél-Kína, továbbá az angol-holland-malájai szigetvilág felé. Ez az új déltengeri japán politika, mely annyi gonddal telíti az angol, amerikai és ausztráliai politikusokat, nemrég nagy sikert mutathatott fel, midőn Japán védnökség alá helyezték a francia vereség következtében szinte védhetetlenné és gazdátlanlanná vált Indo-Kínát. Ez a tényerés nagy hatással volt a sziámi politikára is. Japán ugyanis már ott állott az angol Burma határainál, amerre folynak a Csangkjajsek vezetése alatt ellenálló Kínának szóló angol-amerikai hadiszállítások. Az angol és amerikai politika számára Japánnak ez a terjeszkedése rendkívül kellemetlen volt s Amerika most úgy érezte, hogy különböző gazdasági és politikai nyomásokkal letérítheti Japánt erről az útról.

A washingtoni tárgyalások azonban nem vezethettek eredményre, a tárgyaló felek között olyan nagy volt az érdekelletét. Amerika úgy érezte: itt a nagy pillanat, midőn békés gazdasági nyomással visszazoríthatja Japán egész eddigi katonai politikáját. Amerikának ez a felfogása élénk támogatással találkozott az ellenálló Csungkingi kormány részéről, melynek a Szovjet-unióval való baráti kapcsolatai közismertek, olyannyira, hogy Moszkva most folyó védelmére kínai erősítések is érkeztek Oroszországba. Japán és a tengelyhatalmak számára Kína azért jelent akkora veszedelmet és problémát, mert a különféle konstruktív és megszilárdulási törekvésekkel szemben benne óriási forradalmi és progresszív erők rejlenek. Japán most arra törekedett, hogy szétválassza egymástól az angolszász és kínai politikát és teljesen szabadkezet nyerjen Kínával szemben, mivel a csungkingi kormány heves ellensége minden japán-kínai megegyezésnek és minden sárga fajok fölötti japán szupremáciának. Japán viszont magának követeli az ázsiai kontinens vezetését. Amerika és Anglia ezzel szemben elszigetelik Japánt; az elmúlt külpolitikai időszak tele volt olyan tervekkel és kísérletekkel, melyek a holland, angol és amerikai gyarmatok, bázisok segítségével körül akarták zárni Japánt, amely viszont a maga tengerparti katonai terjeszkedésével Kínát akarta elszigetelni a tengeri hegemoniát birtokló angolszászoktól.

Az angolszász politika köreiből azt remélték, hogy a különféle gazdasági intézkedések, nyomások, kiviteli tilalmak nagy hatással lesznek a japán politikára. Ugyanekkor már a tárgyalások alatt a japán miniszterelnök, Tojo tábornok nyíltan hangoztatta, hogy nem törődik a gazdasági szempontokkal és nem mond le ezek nyomására sem Japán életérdekeiről. A következők egyelőre azt mutatják, hogy az angolszász politika — mint ezt eddig többször is tette — túlértékelt a gazdasági szempontokat és hatóerőket. Ugyanekkor nemsokára kitűnt, hogy Amerika, Anglia és Hollandia távolkeleti gyarmatai nem rendelkeznek kellő katonai erőkkel a közeli japán fölény ellenében. A Washingtonban tárgyaló japán megbízottak arra törekedtek, hogy elérjék: szüntesse meg Amerika a Japánt sújtó különféle kiviteli tilalmakat. Egy ilyen intézkedésnek nyilván kedvező hatása lett volna az angol és holland-indiai magatartásra is. Amerika politikája viszont kitarított azok mellett a törekvések mellett, melyeket a katonai és tekintélyi politikát követő japán kormányzat semmiképpen sem fogadhatott el. Amerika azt követelte, közben a gazdasági szankciók folytatásának kilátásba helyezésével fenyegetvén, hogy Japán mondjon le egész további kínai terjeszkedéséről, vonja vissza erőit Kínából és adjon többek között hatásos biztosítékokat Indo-Kínára vonatkozólag. Japán ezt a követelést nem fogadta el. Hiszen az ilyen feltételek elfogadása nemcsak hogy ellentétben áll Japán egész katonai és tekintélyi politikájával, de elfogadásuk egyben igen veszélyeztette volna a japán politikai és társadalmi struktúrát. Hiszen a szociális feszültség állandó

állapotában élő japán nép számára a katonai szárazföldi terjeszkedés olyan jelentőségű, mint valami nagy társadalmi forradalom: levezeti a népsűrűség nyomasztó súlyát és új települési lehetőségek megnyitásával kecsegtet. Ezek az új települési lehetőségek nem mutatnak máshová, mint az angol-amerikai-holland-maláji déltengeri szigetvilág felé. Ezek a szigetek különben annyi nyersanyagot rejtnek magukban, hogy birtokában Japán gazdag orszaggá emelkedhetik. A japán politikai számítás azt is észrevette, hogy ezeken a szigeteken az európai gyarmatosítók túlságosan ránehezednek a bennszülöttekre. Japán e rokonfajú területeken — a déltengeri terjeszkedés egy vonzóereje a japánok délszaki-maláji fajkeveredése is — úgy léphet fel a fehérfajú gyarmatosítók ellenében, mint népi, faji és szociális felszabadító.

Ilyen körülmények között került sor december elején az amerikai-japán ellentét nyílt kirobbanására. Kuruszu tárgyalásai még nem is szakadtak félbe, midőn a japán tenno kiadta őseire és kötelességeire hivatkozó hadparancsát. Az Amerikának szóló hadüzenet meglepte a szigetvilág amerikai és angol lakosait. A rögtön következő Japán támadás egyszerre sújtotta Hawaii és Szingapúr környékét, valamint Hongkongot. A szombatrólvasámpra lefolyt támadás nyilván weekenden találta az angol és amerikai flottát... Majd a továbbiakban a japánok elfoglaltak több szigetet, mely az amerikaiak támaszpontja, őrhelye volt a Fülöp-szigetek, továbbá a szingapúri és honkongi flottatámaszpont felé. A japánok ejtőernyőkkel érkeztek, avagy a gyenge és gyér helyőrségek ellenében tömegesen szállottak partra. Nyilvánvaló ma már, hogy az angol és amerikai helyőrségek nem voltak előkészülve és nem is voltak elegendők a japán invázió megállítására. Ugyanilyen meglepetés érte az angol és amerikai flottát, melynek nagy egységeiből többet elsüllyesztettek. A szárazföldi japán erők ezalatt behatoltak Sziámba, mely azonnal sietett katonai és szövetségi egyezményt kötni Japánnal. Innét pedig azonnal tovább haladtak és hamarosan átlépték Sziám—Burma határvonalát és elvágták Angol-Malája, illetve Szingapúr és Burma szárazföldi összeköttetéseit. Ily módon a japán erők már ott állanak az Indiai-Óceán partjainál... Ez utóbbi terjeszkedésnek az a jelentősége, hogy meggátolja a Kínának szóló fegyverszállítást az angolszász hatalmak részéről. S itt ne feledjük el megemlíteni, hogy a japán seregeknek a Kína partjain lévő angol támaszpontok, például Hongkong elleni támadásaira azonnal felemelkedett a csungkingi kormány hadserege s a hírek szerint ellenakcióra készül a tenger partján felvonult japánok ellenében.

A csungkingi kormány diplomáciája különben is élénk szerepet játszott ezekben a napokban. Említettük, hogy Csangkajsek közbenjárása lehetett többek közt az a tényező, mely megmerevítette a Kína dolgában különben is igen érzékeny, az amerikai tőkékre féltékeny washingtoni kormányköröket. A csungkingi kínai kormány most további diplomáciai eljárásba fogott. Mintha ezt a nehéz pillanatot alkalmasnak találná arra, hogy a japán térhódítás elé akadályokat állítsanak. Így érkezett Csangkajsek külön követe Kujbisevbe, a szovjetország kormánynak székhelyére: az a megbízatása, hogy Oroszországot belevonja a Japán elleni akcióba. Az orosz-japán viszonylatokat egyelőre még a nemrég kötött moszkvai semlegességi szerződés szabályozza. Orosz és japán részről nem is történtek olyan cselekmények, melyek ellentétben állának ennek az egyezménynek szellemével. S az orosz ügyek iránt erősen érdeklődő angol politika sem szeretné, ha Oroszország ezúttal belebonyolódna a távolkeleti küzdelembe. Az angol politika e téli hónapokban érintetlenül szeretné tartani az orosz erőket a németek elleni küzdelem céljaira, tehát ellene van minden olyan hadi cselekménynek, mely megoszthatná Oroszország haderejét. Hadd éreztesse ez a haderő a maga teljes súlyát a nyugati német-orosz gyepükön. S Japán politikája sem

mutat még olyan jellegzetességeket, melyek az orosz-japán viszony eddigi óvatos és őrködő formájának megváltoztatására engednének következtetni. Japán politikájának irányvonala most már teljesen délre mutat; minek bonyolítsa még északon is a dolgokat? Igaz, mindez csak ideiglenes állapotnak látszik. Nem kétséges, hogy a Szovjetunió nagyon is figyeli a japánok mozdulatait. Azonban ez esetben éppen olyan tartózkodó magatartást tanúsít, mint amilyen meglehetősen hűvös magatartást mutatott vele szemben például Anglia a szállítások kérdésében. A szövetséges angol és orosz hatalom között éppen elég ma is a vitás és kényes kérdés. Talán ezek a háttérben meghúzódó orosz érzelmi és hangulati szempontok is azok, melyek miatt Oroszország nem követi Angliát a Japán elleni rögtönös hadüzenet és hadi tevékenység területére. Aminthogy az angol politika is elég sok huzavona után tett eleget az orosz politika azon kívánságának, hogy hadat üzenjen a Németország oldalán álló keletközépeurópai peremállamoknak.

Holott az angol politika egyedüli európai érdeklődése és érdekeltsege most már csak ezeknek a peremállamoknak figyelésére szorítkozhatott. Az erősen passzivitásba szorított Svédországot kivéve most már nincsen seholy tevékenységi terület Európában a brit politikai számítás részére. Sőt éppen ezek voltak azok a pillanatok, midőn Németország teljes eréllyel és következetességgel sorakoztatta fel a maga oldalán a vele baráti és szövetségi viszonyban álló különféle államokat. Ugyanekkor a távolkeleti helyzet alakulása óriási méretekben hozzájárul ahhoz, hogy a középeurópai helyzet véglegesen tisztázódjék Németország javára. Ez volt az a döntő pont, mely alkalmat adott arra, hogy a különféle államok véglegesen betetőzzék eddig követett német politikájukat és levonják ennek következményeit. Az antikomintem-egyezmény november végén Berlinben történt meghosszabbítása adott alkalmat arra, hogy Németország összes barátai és szövetségesei végleges és maradandó szálakkal Németországhoz csatlakozzanak.

A berlini antikomintem-értekezleten Németország maradandó jelleget óhajtott adni Európa mostani állapotainak. A nyugatról jövő plutokrata, a keletről érkező bolsevista fenyegetéssel szemben Németország most úgy lépett fel, mint az új Európa szervezője és vezetője. A hajdan dinamikus nemzeti szocialista Németországból a biztonság, a maradandóság, a végleges állapotok öre lett. Az értekezleten megjelentek a baráti és szövetséges Magyarországon kívül Finnország, Dánia, Bulgária, Románia, Szlovákia, Horvátország, Mandzsukuo és a japánbarát nankingi Kína képviselői, mint új csadakozók; természetesen ott volt Itália és Spanyolország is. Miközben a német hadak Moszkva előtt állottak, Ribbentrop német külügyminiszter leszögezte az értekezlet, illetve az új Európa alapelveit, melyek között első helyen áll az Európát fenyegető bolsevizmus végleges kiirtása. Ezzel a fellépésével Németország a hagyományos európai rend öröként lépett fel s élesen elhatárolta magát a bolsevizmussal szövetkező Angliával és Amerikával szemben. Az antikomintem-államok, mondotta Ribbentrop, rendfenntartó politikát folytatnak. Azt is leszögezték, hogy nemcsak a bolsevizmust kell az összegyülekezett európai államok tömbjének legyőznie, hanem ennek szövetségeseit is. Ribbentrop kifejezést adott Németország békevágyának Anglia ellenében s ünnepelte Olaszországot, mely a gazdagok és nincstelenek harcában Németország mellé állott. Valamint kifejtette azokat a motívumokat, melyek előkészítették az angol-orosz szövetkezést, nyíltan kijelentvén, hogy a Szovjetunió gyalázatosan rászedte a jóhiszemű és őszinte német kormányt. Kimutatta, hogy Németország rokonszenvel viseltetik az amerikai néppel szemben, mellyel nincsenek vitás problémái s elítélte Roosevelttel háborús és imperialista politikáját. Egyben megfelelő bírálatban részesítette

tette a világszidóság politikai szerepét. A berlini értekezleten egyébként az antikomintern államférfiainak módjuk nyílt barátságos eszmecserére, egymás megismerésére és a közös alapelvek leszögezésére. Németország ezen az értekezleten nemcsak a külpolitikai vezetést és irányítást vállalta az európai államok körében az Európán kívüli hatalmakkal szemben, hanem egyben az európai belső rend biztosítójául, valamint az érdekelt államok nacionalista rendszereinek támaszául is megjelent.

Az antikomintern-értekezlet nyilvánvaló éle nemcsak a Szovjetunió ellen irányult, hanem ugyanilyen határozottsággal fordul az egyezmény szelleme a Szovjetunió barátai ellen is. Anglia és Amerika kellő módon értékeli is az egyezmény szellemét. Hiszen már az egyezmény megkötésekor tisztában volt annak idején az angol politika azzal, hogy a megegyezés egyszersmind az angol politika világhatalmi helyzetére is vonatkozik; akkoriban úgy fogták fel az antikomintern egyezményt, mint burkolt fenyegetést és szövetkezést Anglia ellen. Ma ez az angolelleses él teljesen nyilvánvaló; az antikomintern-egyezmény olyan európai tömböt akar létrehozni, mely Angliát Európából végleges érvénnyel kiszorítja. Ezzel a határozottsággal szemben viszont Anglia, sőt Amerika is a Szovjetunió mellett tettek hitvallást. Ekkorra érlelődött meg az az angol elhatározás, melyet a Szovjetunió kormánya úgyis már régóta kíván Angliától s amiről már hetek óta beszéltek a nemzetközi politika köreiben, hogy t. i. Anglia véglegesen fellép a Németország oldalára állott államokkal szemben. Így kerül sor december elején az USA követei által közvetített azon közlésre, amely szerint Anglia azt követelte Magyarországtól, Romániától és Finnországtól, hogy azonnal szüntessék be a Szovjetunió elleni harcot és vonják vissza csapataikat az orosz frontról, a német csapatok mellől. Különösen kényes volt e tárgyban a helyzet Finnország körül, mellyel Anglia Amerikán át hosszú tárgyalásokat folytatott. Finnország azonban véglegesen kitartott, nemzeti jogaira és biztonságára hivatkozva, Németország oldalán. Magyarország nevében Bárdossy miniszterelnök ismertette és utasította vissza az angol ultimátum szellemét, a Németországgal való baráti szolidaritásra hivatkozva vállalta az angol lépés következményeit.

A távolkeleti háború fellobbanása nagy hatással volt az európai háborús politikára is. Németország és Olaszország úgy érezték, hogy szolidárisaknak kell lenniök a fenyegetett Japánnal, mely éppen ezekben a pillanatokban tett hatalmas katonai lépéseket, hogy kiterjessze uralmát a csendesóceáni szigetekre. Németország és Olaszország vezérei hatalmas beszédekben jelentették be ugyanabban az órában, hogy államaik hadiállapotban vannak Amerikával. Németország, Olaszország és Japán egyben új szövetségi és szolidaritási egyezményt kötöttek, melyben kimondták a közös küzdelmet és azt, hogy egymás nélkül nem kötnék fegyverszünetet. Különösen hatalmas erővel hatott a tengely barátainak táborában Hitler vezér és kancellár nagy beszéde a birodalmi gyűlés előtt, melyben éles szavakkal ítélte el Rooseveltnél plutokrata és háborús politikáját, egyben jellemezvén az elnök környezetét, az elnökne asszony és a zsidók szerepét. A német és olasz nyilatkozat után természetesen Amerika is hadat üzent. Amerika egyben magával vonta a japánellenes hadüzenetbe az összes középamerikai államokat. A dél-amerikai államok, bár szolidaritási nyilatkozatokat tettek, semlegesek maradtak. Németországban e tekintetben nagy jelentőséget tulajdonítanak az úgynevezett ibériai szolidaritásnak. Úgy vélik, hogy Franco Spanyolországának politikai és társadalmi hatása majd Németország és Japán oldalán érezteti hatását a délamerikai államokban. Az Amerikának szóló német és olasz hadüzenetet követte Magyarország nyilatkozata, mely szerint a német-magyar szolidaritás alapján a magyar kormány megszakította az USA-val

való diplomáciai kapcsolatokat, bejelentvén ezúttal a hadiállapot beálltát a két állam között. Hasonló nyilatkozatokat tettek Németország többi barátai, a szlovák, román, horvát és bolgár kormányok. Bulgária figyelmét különben most igen leköti a kissé kritikus jeleket mutató török helyzet, hiszen Törökország és Amerika kereskedelmi és baráti kapcsolatai — messzire kiható politikai értelemben — a lend and lease-törvénynek Törökországra való kiterjesztésével éppen most nyertek megszilárdulást. Mintha Németország újra figyelne Törökország felé s mintha az angolszász hatalmaknak is terveik volnának még Törökországgal.

Ilymódon a világ nyugati és keleti fele komoly harcba bonyolódott egymással. A háború óriási hatása a föld egyetlen szögletét sem kíméli. A harc színtere egyelőre a Csendes-óceán. De nyilvánvaló, hogy a helyzet ottani kialakulása után a háború roppant hullámai majd visszacsapnak Európa felé.

GOGOLÁK LAJOS

AZ ORSZÁGOS LEVÉLTÁR CSENDES ÜNNEPE

A MAGYAR ÁLLAM legfőbb levéltári hatóságának, az Országos Levéltárnak sokoldalú munkája csak kevéssé ismeretes a nagyközönség előtt. A tudós történetkutatókon kívül legfeljebb csak azok keresik fel a bécsikaputéri messzire ellátású, büszke, kéménytornyos, tarka palotát, akik családtörténeti adatok gyűjtésén, genealógiai táblák összeállításán fáradoznak. Pedig az Országos Levéltár és magas képzettségű tisztviselői kara nem csupán gondviselője a magyar állam történeti értékű iratainak, hanem nagyjelentőségű politikai és közigazgatási természetű állami feladatok elvégzésére is hivatott.

Nemcsak ebbe a sokoldalú hivatalos munkába enged mélyebb bepillantást az a hatalmas kötet, amelyet a Levéltár tisztviselői hatvanadik születési évfordulóján ajánlottak fel főigazgatójuknak, Herzog Józsefnek.¹ De éles vonásokban rajzolódik meg a kötet tanulmányai során az a valóban modern szellemű tudományos módszer és felfogás is, amellyel az Országos Levéltár kettős feladatát: a politikai-közigazgatási és a történettudományit egyaránt ellátja.

A kötet élén álló tanulmány az Országos Levéltár utolsó hat esztendei munkájáról szólva — ezen idő óta áll Herzog József az élén — világosan mutat rá, mennyire kibővültek az intézmény munkaköre és feladatai. A régi levéltári anyag szakszerű gondozása és használhatóbbá tétele mellett az Országos Levéltárnak a rendkívüli gyarapodással is számolnia kellett. Az 1934. évi VIII. t.-c. értelmében ugyanis a Nemzeti Múzeum levéltári osztálya, amely különösen gazdag volt örök letétképpen elhelyezett családi levéltárakban, az Országos Levéltárral egyesítettett, s ez ugyanakkor a Magyar Nemzeti Múzeum új önkormányzatába foglaltatott.

Ez úton tehát alaposan felszaporodott a Levéltár anyaga. Ide küldték még a legfőbb kormányhatóságok iratanyaguknak azt a részét is, mely gyakorlati jelentőségét már elvesztette. Különös gondot fordított aztán az Országos Levéltár arra, hogy a középkori oklevelek sokaságát a magyar történettudomány számára megmentsse. Hat év alatt mintegy 20.000 fényképfelvétel készült olyan középkori oklevelekről, amelyeknek eredetije nincs az Országos Levéltár őrizetében,

¹ Levéltári Közlemények, XVIII—XIX. kötet, 1940—41, 562. l.

sőt a felvételek tekintélyes része Magyarország határain kívül őrzött darabokról készült.

Igen nagy feladatot róttak az Országos Levéltárra az 1929. évi XI. t.-c. értelmében kiépítendő országos levéltári főfelügyelet előkészítő munkálatai is. Ezzel az ország összes közhatósági levéltárai a központi hatóság felügyelete alá kerülnének. Viszont közintézményeink számának és ezzel természetesen iratanyaguk nem várt megnövekedése állami levéltárunk decentralizációjának kérdését tette időszerűvé. Vidéki közintézmények iratanyagának megőrzése végett kerületi levéltárak felállítására lesz mihamarább szükség. Ezen kérdés megoldásának elméleti és gyakorlati előkészítése is az Országos Levéltárra hárult. Mindez pedig nem valósítható meg addig eredményesen, amíg egy megfelelően képzett levéltárosi kar nem áll állami, törvényhatósági és magánlevéltáraink élén. Ennek kiképzése, illetőleg továbbképzése is az Országos Levéltár feladata. Végül az utóbbi évek örvedetes területgyarapodásai is rendkívüli, bár örömmel vállalt munkát jelentettek az Országos Levéltárra. A területi változásokkal kapcsolatos kérdések tudományos előkészítésében éppen olyan derekasan vette ki a részét, mint ahogy a visszatért területek levéltári anyagának gondozásba vétele is reá hárult.

A magyar levéltárügy időszerű és fontos kérdéseivel foglalkoznak elsősorban a Herzog-émlékkönyv munkatársai. Sinkovics István az európai levéltárügy ismerete alapján vonja meg a határvonalat a gyakorlati követelményeket szolgáló irattár és a már történelem számára konzerváló levéltár között. A modern aktatermelés által rendkívüli mértékben felduzzasztott irattárak anyaga időmúltával már levéltári kezelést igényel. Ez a rendkívüli méretű anyag, amelyhez hozzásimul az ipari és kereskedelmi vállalatok történeti értékű iratanyaga is, már csak a kerületi levéltárak felállításával őrizhető meg a jövő számára — állapítja meg Jánossy Dénes. Nyilván ezek őrzete vagy legalább is felügyelete alá kerülnek majd azok a magánlevéltárak is, amelyeket tulajdonosaik — természetes vagy jogi személyek — nem adnak letétbe, az Országos vagy más állami levéltár gondozásába. A magánlevéltárak megfelelő gondozásának ügye külföldön is nehéz kérdésnek bizonyult. Legutoljára az 1939. évi olasz levéltári törvény foglalkozott vele. Magyarországon pedig, a családi levéltárak örök letétként való elhelyezésének immár több évtizedes, dicséretre méltó szokásán kívül, ez a kérdés még törvényes rendezésre vár. Ennek alapjait körvonalazza a Herzog-émlékkönyv gondos szerkesztőjének, Szabó Istvánnak tanulmánya is. A megalkotásra váró kerületi levéltárak feladata lesz nyilván: megmenteni a községi irattárak ma csaknem veszendőben lévő iratanyagát is, pedig ezek közigazgatás-, társadalom- és gazdaságtörténeti szempontból nagyon fontos és máshonnan nem pótolható történeti forrásanyagot tartalmaznak. Ezt bizonyítja éppen Berlász Jenőnek a somogy megyei barcsi járás községi levéltárainak állapotát ismertető tanulmánya. Elvi jelentőségű, alapvető fontosságú kérdést tisztáz Varga Endre tanulmánya, amely a levéltárrendezés szempontjaival foglalkozik. Helyesen állapítja meg, hogy a mai tudományos felfogás szerint a helyes rendezés csakis az intézmények szerves fejlődésének elvén épülhet fel. Vagyis a levéltárat az intézmény irattárának folytatásaként kell kezelni. Ezt a rendezési elvet a modern levéltártudomány a „proveniencia“ elvének nevezi, Varga Endre pedig „registratura“ elvnek. Alkalmazásából logikusan következik, hogy az Országos Levéltár úgy közhivatali, mint családi levéltári anyagát az eredeti rendezés szerint őrzi, illetőleg a régi rendezést igyekszik ezeknél visszaállítani. Ez utóbbira igen szép példa a Szathmáry-Király család levéltára, amelynek régi rendjét — mint Bakács István tanulmányából látjuk — a fennmaradt elenchusok alapján sikerült helyreállítani. Viszont II. Rákóczi Ferenc levéltárának eredeti rendezését, miután az 1711-ben kettészakadt levéltár szerencsés körül-

mények folytán 1934-ben az Országos Levéltárban ismét egyesült, több helyreállítani nem lehet — amint azt Fekete Nagy Antal tanulmányából most megtudjuk —, mert mindkét levéltári rész időközben több átrendezéssel ment át, ami az eredeti rendszert teljesen felbontotta. A levéltári rendezés egyik szakkérdését érinti Ember Győző is, aki tanulmányában arra a következtetésre jut, hogy a levéltárak anyaga leltározandó ugyan, de csakis belső használatra; a kutatók számára levéltárismeretetés készítendő.

De a proveniencia-elv általános elfogadásának és érvényesülésének a levéltári belső ügykezelésen túlmenő nagy fontossága is van. Éppen Kosányi Béla széles alapokon felépített tanulmányából látjuk, hogy a trianoni békeszerződésben Magyarországra diktált feltételek közül a levéltárak anyagának felosztásánál a részletes tárgyalások során sikerült érvényre juttatni ezt a származási elvet s ezzel a magyar Országos Levéltár anyagát a feldarabolástól megmenteni. Csakis a folyó közigazgatáshoz szükséges anyagot kellett átadni, amennyiben az az elcsatolt területre vonatkozott. De az Országos Levéltár és egyéb magyar levéltárak történeti anyagára vonatkozó követelések éppen a proveniencia-elv érvényrejuttatása következtében hiúsultak meg. A békeszerződéssel kapcsolatos levéltári tárgyalások során a szakszerű magyar álláspont érvényesülése az Országos Levéltár vezetőségének egyik legkimagaslóbb érdeme.

A levéltári történeti anyag modern módszerű és szempontú feldolgozására is igen szép példákkal szolgál a Herzog-emlékkönyv. Ila Bálintnak a dézsma adminisztrációjáról és Weltmann Imrénék a XVIII. századeleji magyar kormányhatóságok kebelében a rendi állás és a hivatali rang elsőbbségéért folyó harcokról szóló tanulmányaira gondolunk itt elsősorban. Az előbbi az Országos Levéltárban őrzött dézsma-jegyzékek alapján ennek a régen igen fontos gazdasági és adózási ágának az adminisztrációját társadalomtörténeti szempontból is éles világításba helyezi. Wellmann tanulmánya pedig központi kormányhatóságainknak a XVIII. század elején történt megszerzésével kapcsolatban azt a kérdést tisztázza szellemesen, hogy e kormányhatóságok kebelében, személyi összetételében hogyan érvényesült a modern bürokrácia elve a feudalizmusnak addig a hivatali életben is érvényesülő hierarchikus elvével, a familiaritással szemben. A hivatalnoki kar addigi magánjogi jellegű jogviszonya, mely felsőbbségéhez fűzte, akkor válik közjogi természetűvé. Ez a modern bürokrácia kezdete.

Középkori intézményeink történetéhez szolgáltatnak becses anyagot Istványi Gézának a megyei gyűlések, a generalis congregatiók kezdeteiről és 1526 előtti fejlődéséről, Miklóssy Zoltánnak a középkori hiteles helyeknek a káptalani iskoláztatással való kapcsolatairól szóló cikkei.

Középkori levéltártörténeti kérdéseket tárgyalnak Czobor Alfréd és Pálffy Ilona. Czobor nagyszámú ismeretlen adat alapján arról ad képet, hogyan gondozták a középkorban a családi levéltárakat és minő szerepet játszottak azok jogéletünkben és a társadalomban. Pálffy Ilona pedig középkori városaink népi, társadalmi és gazdasági karakterével kapcsolatban arra mutat rá, hogyan jelentkeznek ezek városi levéltáraink kezdeteinél és minő hatást gyakorolnak azok kialakulására.

A középkori magyar történet nagyfontosságú kérdéseit vizsgálják Szüági Lorand és Váczy Péter, előbb az Országos Levéltár tisztviselői, ma már mindketten a kolozsvári egyetem tanárai. Szüági a kevés számú adat éles kritikai vizsgálatával arra az eredményre jut, hogy a magyar királyi tanács a XI. században egy még kezdetleges, de fejlődésképes szervezet, amelyen később, III. Béla idejében és utána, egész középkori közigazgatásunk felépülhetett. Váczy Péter az Árpád-ház nemzedékrendjének egyik bonyolult kérdését, a Vazul-hagyományt veszi forráskritikai vizsgálat alá. Váczy nem csupán Vazul szereplésének eseménytörténeti háttérét tisztftza, hanem azt is, hogy ezek az események hogyan változtak meg a középkori irodalmi hagyományokban ée felkutatja e változások politikai háttérü okait is.

A magyarországi törökség legkítűnőbb ismerője, Fekete Lajos arra mutat rá, hogy a magyarországi török hódoltság hivatali ügyvitele,

a török birodalomban uralkodó centralizmus elvének megfelelően, azonos volt az isztambuli központi és a többi tartománybeli közigazgatással.

Kiváló színészettörténeti írónk, Pukánszky Kádár Jolán az Országos Levéltár gazdag színészettörténeti forrásanyagát ismerteti nagy vonásokban. Kapossy János pedig, a magyar barokkművészet jeles kutatója, az Országos Levéltár művészettörténeti szakreferense, Daniel Gran festőművész tervét ismerteti, amelyben 1755-ben egy Magyarországon felállítandó művészeti akadémia ügyében tesz javaslatot.

A módszeres tudós tanulmányoknak ebbe a magas színvonalú együttesébe harmonikusan illeszkednek be a Herzog-emlékkönyv kisebb tanulmányai és a szakirodalom kritikai szemléje is.

Ez a hatalmas kötet több irányban is meggyőző tanuságtétel. Országos Levéltárunk valóban jó kezekben van, mert tisztviselői szaktudományuk európai színvonalán állanak s világosan látják a levéltári kérdések kettős irányát: a történettudományit és a politikai-közigazgatásit. Szaktudományuknak mindkét irányban jeles képviselői, amiből következik egyrészt a magyar levéltárügy szakszerű továbbfejlesztése, másrészt a Levéltár és a történettudomány szoros és állandóan egymásraható kapcsolata. Ez utóbbinál is ma már szerves összefüggést látunk. Az Országos Levéltár fejlődésénél és szervezeténél fogva elsősorban a magyar közigazgatás különböző ágainak emlékeit őrzi. A proveniencia- vagy registratura-elv alapján felépített levéltár tehát tulajdonképpen a magyar közigazgatás történetét összegezi. De ezen túlmenően is a magyar Országos Levéltár és tudományos tisztviselői az egyetemes magyar történettudományban is mindig jelentős szerepet töltek be. Az Országos Levéltár szervezője és első igazgatója, Pauler Gyula (1841—1903), a magyar történettudományban Comte pozitívizmusának első ismertetője, általában a magyar középkor pozitívista felfogású értékelője és összegezője. Az ő kezdeményezésére és hatása alatt vesznek élénk részt az Országos Levéltár tisztviselői azokban a hatalmas oklevélkiadásokban és történeti adatgyűjtésben, melyek elsősorban a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Történelmi Társulat gondozásában, 1867 és 1914 között, napvilágot láttak. A magyar történettudománynak ezt a főként adatgyűjtő pozitívizmusát a szellemtörténeti irány és módszer egyidőre háttérbe állította ugyan, de a történettudomány nézőpontjainak kiszélesítését — mint azt ma már világosan látjuk — nyomon követi egy új magyar pozitívizmus kialakulása. Ez korántsem áll olyan messze a szellemtörténeti iskolától, mintahogy a távolabb állók hinnék. Nemcsak azért, mert a szellemtudományi irány legfőbb képviselői Hóman Bálint és Szekfű Gyula is Pauler nyomdokain indultak el. Hanem azért, mert a pozitívista szemléletű történettudománynak eredményei éppen a szellemtörténeti módszer segítségével nyernek méltó kifejezést. A Herzog-emlékkönyv magvas tanulmányai tehát arról tesznek tanúságot, hogy az Országos Levéltárban és tisztviselői karában a múlt, Pauler, Nagy Gyula és Csánki Dezső hagyományai mellett élénken él a történettudomány korszerű feladatainak felismerése és tudós tisztviselői e problémák tudományos vagy gyakorlati levéltári megoldására valóban európai színvonalú módszeres felkészültséggel rendelkeznek.

TÓTH LÁSZLÓ